

Seçkincilik – Piyasa İkilemi: 1990’lı Yıllarda TRT’nin Programlarına Yönelik Eleştiriler

Elitism - Market Dilemma: Criticisms of Programs of TRT in 1990s

Filiz ERDEMİR GÖZE, Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, E-posta:filizerdemir50@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

TRT, Kamu Hizmeti
Yayıncılığı, Ticari
Yayıncılık, TRT
Programları.

Öz

1980’li yıllarla birlikte medya alanında büyük değişimler yaşanmış ve kamu hizmeti yayıncıları yıllardır sürdürdükleri tekellerini bu süreçte kaybetmeye başlamışlardır. Ticari yayıncıların iletişim ortamına girmeleriyle yayıncılık alanında ikili sistemler oluşmuş, bu ikili sistem içerisinde kamu hizmeti yayıncılık felsefesine yönelik sorgulamalar artmıştır. Türk yayıncılık tarihinde ise TRT’nin tekeli 1990 yılında son bulmuş ve TRT çok sayıda ticari rakiple karşı karşıya kalmıştır. Çalışmada, kuralların değiştiği bu yeni iletişim ortamında TRT’nin reyting için yayıncılık politikasında değişikliğe gidip gitmediğinin ve bu süreçte hangi programlarının eleştirildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde 1990-2000 yılları arasındaki on yıllık bir dönem ele alınmıştır. Yazılı basından derlenen bilgilerle kategoriler oluşturularak, TRT programlarının eleştirilen/övülen yanları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Analiz sonrasında TRT’nin hemen her programının eleştirildiği, bu dönemde kurumun reyting için ticari ortama eklenmeye çalıştığı ve yayıncılık politikasında birtakım değişikliklere gittiği sonucuna varılmıştır.

Keywords:

TRT, Public Service
Broadcasting,
Commercial
Broadcasting, TRT
Programs.

Abstract

There were big changes in media with 1980s and public service broadcasters started to lose their monopoly in this period. With commercial broadcasters’ entrance in the communication medium, dual systems emerged in broadcasting; and in these dual systems, questions about public service broadcasting’s philosophy increased. In Turkish broadcasting history, TRT’s monopoly ended in 1990, and TRT had to deal with many commercial competitors. In this study, it is aimed to reveal whether TRT changed its broadcasting policy for the sake of rating in this new communication medium where the rules have changed, and it is aimed to put forth which of TRT’s programs were criticised in this process. In the scope this aim, a ten years period between 1990-2000 was analyzed. Categories were created by collecting data from print media and criticized / praised aspects of TRT’s programs were tried to be revealed. After the analysis, it was concluded that almost all of TRT’s programs were criticised, and that the institution tried to integrate itself into the commercial medium for the sake of rating and changed its broadcasting policy.

Giriş

Kamu hizmeti yayıncılığının ortaya çıkması medyadaki iki evrimden kaynaklanmıştır. Bunlardan ilki, her ulus için büyük bir sorun teşkil eden radyo yayıncılığına ayrılabilir olan kıt spektrumun en iyi nasıl kullanılabileceği konusuydu. Diğeri ise ortaya çıkmakta olan ticari medya sistemiydi. Bu faktörler, bileşim halinde demokratik bir toplumdaki vatandaşlar açısından yaşanabilir ve ticari olmayan bir medya sektörünü teşvik etmek ve ilerletmenin yalnızca bir hak değil aynı zamanda bir görev olduğu inancını da pekiştirmektedir (McChesney, 2006: 313–314). 1980 yılına kadar bir kamu hizmeti yayıncılığına olan ihtiyaç, karakteristik olarak iki gerekçeyle haklı gösterilmişti: Birincisi ulusal kimlik ve kültürün korunması, ikincisi de ekonomik açıdan kâr amacı gütmeyen toplumun bu sektörlerine bilgi, eğitim ve eğlence sağlanması (Teer-Tomaselli, 1998).

1980'lerle birlikte önceki dönemden köklü bir kopuş yaşanmış ve yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu sürecin medya alanına yansımaları, öncelikle 1980'lerin ilk yıllarında teknoloji alanında büyük yeniliklerin gerçekleşmesi ve ABD'de başlayan kuralların kaldırılması eğilimlerinin Avrupa'nın gündemine taşınmasıyla olmuştur. 1980'li yılların ortalarında Avrupa'da görülmeye başlayan deregülasyon, özelleştirme ile birleşerek, yayıncılık sisteminde yeni bir dönemin, yeni bir ortamın şekillenmesini sağlamıştır. Bu yeni süreç ile birlikte, o güne kadar yaygın bir biçimde benimsenen kamu hizmeti yayıncılık anlayışı sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü yaşanan teknolojik devrim, frekansların kıt ve ulusa ait olduğu anlayışını yıkmış ve böylece kamu yayın kurumlarına frekans kıtlığı nedeniyle bir ulus-devlet sınırları içerisinde ulusal tekel statüsü tanınması anlayışı geçerliğini yitirmiştir.

1980'lerde tüm dünyada yaşanan değişim süreci, asıl etkisini 1990'lı yıllarda göstermiştir. Çünkü hızla küreselleşen iletişim ortamında özellikle küresel ticari televizyonlar büyük bir güç haline gelmişlerdir. Kamu tekellerinin yıkılmasına gidilen bu süreçte; siyasiler, reklam verenler, yazılı basın, büyük şirketler vs. kamu tekellerinin yıkılması ve yayıncılıkta serbest piyasa kurallarının geçerli olması için birlikte mücadele vermişlerdir. Bu mücadele sonrası, birçok ülkede yayıncılık alanı kurallardan arındırılmış ve yeni bir iletişim ortamı doğmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, tekellerini kaybeden kamu yayıncıları için zor günler başlamış, sosyal, teknolojik, siyasi ve mali konularda ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, bu kurumların meşruiyetleri sorgulanır hale gelmiştir.

Ticari televizyon yayıncılığına geçiş sürecinde kamu hizmeti yayıncılarının varsayımları, tekel konumları itibariyle, hem siyasal hem de izleyicilerin ilgisi açısından piyasanın tamamını etkiledikleri üzerine kurulmuştu. Dolayısıyla ticari televizyonlar tarafından kapılacak her izleyici, kendileri açısından çok büyük kayıp anlamına gelecekti. Gerçekten de, kamu hizmeti yayıncılarının bu öngörüsü gerçekleşmiş ve oluşan ticari ortamda kamu hizmeti yayıncıları reklam gelirlerinin çok büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Asıl sorun da bu aşamada ortaya çıkmıştır. Çünkü meşruiyetlerinin temelini oluşturan çok sayıda izleyiciye ulaşma anlayışı, bu gelişmelerle birlikte geçerliğini yitirmiş, kamu hizmeti yayıncıları hem izleyicilerini hem de gelirlerini kaybederek önemli sorunlar yaşamaya başlamışlardır.

Medya alanında ticari kanalların yaygınlaşması ve büyük güç haline gelmeleri, kamu hizmeti yayıncılarının programcılık anlayışı üzerine yürütülen tartışmaları hızlandırmıştır. Siyasi baskıların da arttığı ortamda, ticari yayıncılarla rekabet etme durumunda kalan kamu yayıncıları ilk olarak yayın politikalarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bu değişiklik sonucunda özel televizyonların kötü birer kopyası haline gelen bazı kamu yayın kurumları için neden hâlâ ruhsat ücretleri toplandığı sorusu gündeme getirilmiştir. Böyle bir ortamda kamu hizmeti yayın kurumları, bir yanda daha seçkin bir yayın politikası uygulayarak popüler kültür ürünlerine yer vermeme; diğer yanda ticari yayın kuruluşları ile yayın içeriklerinin benzeşmesi gibi bir ikileme karşı karşıya kalmışlardır. Bu aşamada kamu yayıncıları hangi anlayışı seçerlerse seçsinler yoğun bir biçimde eleştirilmekten kurtulamamışlardır.

1980’li yıllarda dünyada yaşanan sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlere paralel olarak, Türkiye’de de önceki dönemden kopuşu sağlayan çok önemli gelişmeler olmuştur. Örneğin bu dönemde dünyayı bir anda saran neo-liberal politikalar, Türkiye’de kısa sürede uygulama alanı bulmuştur. Söz konusu politikaların uygulanması sonucu, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimler, iletişim ortamını da dönüştürmüştür. Nitekim TRT tekelinin sona erdirilmesi yönündeki düşünceler, 1980’lerin ikinci yarısında şekillenmiştir. Ticari televizyon yayıncılığı öncesi, bu yayıncılığa zemin hazırlanmış ve bir “oldubitti” ile Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığının tekeli 1990 yılında yıkılmıştır. Bununla birlikte sıkıntılı bir döneme giren TRT, diğer ülkelerde kamu hizmeti yayıncılarının yaşadığı sorunları ağır biçimde yaşamaya başlamıştır. Bu bilgiler ışığında çalışmada, TRT’nin ticari ortama nasıl ve neden eklenmeye çalıştığı sorusundan hareketle, kurumun yayıncılığını piyasa kurallarına göre düzenleyip düzenlemediğinin ve programlarına yönelik eleştiri başlıklarının neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde 1990-2000 yılları arasındaki on yıllık bir dönem yazılı basın aracılığı ile ele alınmıştır. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde TRT’nin yayınları ile ilgili haberler taranarak kategoriler oluşturulmuş ve örnek haberler analiz edilmiştir. Araştırmada öncelikle kamu hizmeti yayıncılığı ile ilgili güncel tartışmalara yer verilmekte sonrasında da TRT yayınları ile ilgili eleştiri başlıkları ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

Kamu Hizmeti Yayıncılığı Tartışmalarında Ana Başlıklar

Kamu hizmeti yayıncılığı en kısa haliyle, kamusal meşruiyetini hem mevcut siyasal iktidardan hem de ticari çıkarlardan bağımsız yayın politikası sürdürmekten alan, eğitimden bilgiye ve eğlenceye kadar çok geniş türde ve en üst kalitedeki programları, en geniş coğrafi yayılımı kapsayacak ve olası en geniş izlerkitleye ulaşacak şekilde yayımlayan (Teer-Tomaselli, 1998), toplumdaki kültürel çeşitliliğin temsilini sağlayan (Himmelstein ve Aslama, 2003: 256) ve tüm vatandaşların eşit kabul edildiği bir buluşma yeri olarak tanımlanır (Public..., 2011:7). Buna göre kamu hizmeti yayıncılığı, “coğrafi evrensellik” ve “program - izleyici evrenselliği” şeklinde iki tür evrensel hizmet sunmakla (Collins vd., 2001) ve ticari geliri düşünmeksizin tüm nüfusa yayınlarını ulaştırmakla yükümlüdür.

Kamu hizmeti yayıncısı, hitap ettiği toplumu eğitirken, bilgilendirirken aynı zamanda da eğlendirir. Bu eğlendirme misyonunu ticari yayıncılardan farklı olarak kalite endişesi ile yerine getirir. Ancak günümüz bilgi toplumu koşullarında kamu hizmeti yayıncılarının bu görevlerinde birtakım değişikliklere gitmesinin gerekliliği tartışılmaktadır. Örneğin Thomas'a göre (2003: 34) eski bilgi, eğitim ve eğlence üçlüsü değiştirilmeli ve büyütülmelidir. Özellikle eğitim kavramı bilgi olarak kabul edilmelidir. Bu görevlerine ek olarak kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik toplumun işleyişinde de önemli roller üstlenir. Graham (2013: 49), bu özelliği vurgulamak amacıyla "Şanslıyız yayın dünyasında BBC var. İngiliz demokrasisi bu oyuncu olmadan çok daha zayıf bir kurum olurdu" demektedir¹.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli tartışmalar altında evrenselliği, çeşitliliği ve bağımsızlığı, kamu hizmeti yayıncılığının temel ilkeleri olarak devam etmektedir. Bu üç ilkeye özellikle de kamu yayın kuruluşu ticari yayıncılar ile yan yana bulunduğu önem kazanan dördüncü bir ilke eklenmiştir, o da farklılık ilkesidir (Public..., 2011: 11-13). Bu ilkelerin ne anlama geldiğini kısaca özetleyecek olursak; evrenselleştirilen şey, kamu hizmeti yayıncısının tüm nüfusa seslenmesi ve ülke çapında her vatandaşın erişebileceği bir alan olmasıdır. Çeşitlilik ilkesi, kamu yayıncılığının, haber programlarından daha hafif programlara kadar farklı program türleri sunarak kamu ilgisine seslenmesini ifade eder. Bağımsızlık ilkesiyle kamu yayıncılığı, bilgi, düşünce ve eleştirilerin özgürce ifade edildiği bir forum olarak görülmektedir. Ancak bu bağımsızlık, ticari baskılara ve siyasi nüfuza karşı korunursa mümkün olmaktadır. Farklılık ise kamu yayıncılığının sunduğu hizmetin kendisini diğer yayıncılık hizmetlerinden ayırt etmesini gerektirir. Bu özellik gereği kamuoyu, kamu hizmeti programlarının diğer ticari yayınlardan ne açıdan farklılıklar taşıdığını değerlendirebilmelidir. Bu sadece, başkaları tarafından ihmal edilen izleyicileri hedef alan, başkaları tarafından görmezden gelinen konularda uğraşan veya diğer yayıncıların ilgilenmediği türde bir program üretme meselesi değildir. Bu, herhangi bir türü dışarıda tutmaksızın farklı şeyler yapabilme meselesidir. Bu ilke, kamu yayıncılarını yenilik yapmaya, yeni kanallar oluşturmaya, yeni tür yaratmaya, görsel-işitsel dünyadaki hızını ayarlamaya ve diğer yayın ağlarını kendisini takip etmeye yöneltmelidir. Bunların dışında kamu hizmeti yayıncılığının genel ilkeleri arasında; yayıncılığın çağdaş demokratik uygulamayı destekleyen önemli bir araç, sosyal paylaşım, kimliklerin geliştirilmesi ve toplulukların inşasını desteklemek için gerekli bir platform olduğunu, kültürü beslemesi gerektiğini ve aynı vergiyi ödeyen herkesin malı olduğunu eklemek yerinde olacaktır (Hujanen ve Lowe, 2003: 20).

1980'lerden bu yana kamu hizmeti yayıncılığının konumu, piyasa ideolojisini destekleyen argümanlar ve piyasadaki artan rekabet nedeniyle zayıflamıştır. Bu süreçte sıklıkla "Kamu tarafından finanse edilen kamu hizmeti yayıncılığının çok kanallı bir ticaret ortamında devam ettirilmesinin gerekçesi nedir?" sorusu sorulmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında, kamu hizmeti yayıncılığının teknik gerekçelerle (frekans kıtlığı)

¹ Kamu hizmeti yayıncılığının beşiği kabul edilen İngiltere'de BBC yayıncılığı, televizyon yayıncılığında ortaya çıkan iki tür endişeye bir yanıt olarak görülebilir: İlk olarak tüketici endişesinde "Piyasa, insanların izlemek istediklerini sağlayacak mı?" sorusu karşımıza çıkar. Tüketici endişesi, yayınlarda piyasa aksaklıklarının olabileceğini kabul eder. İkinci olarak vatandaşın endişesi, yayıncılığın daha geniş toplumsal amaçlara hizmet edebileceğini ve televizyonu yalnızca bireysel tüketici sayısından daha fazla bir şey haline getirdiğini kabul eder (Weeds, 2013: 9).

ve özellikle çeşitlilik, çoğulculuk, evrensel hizmet ve kültürel kimliğin korunması da dahil olmak üzere Batı tarzı demokrasi ile ilişkili normatif değerlere dayanan temel bir felsefe temelinde haklı bulunduğu görölmektedir. Bunların, yeni teknolojiler çağında kamu hizmeti rolü için hâlâ geçerli gerekçeler olduğu savunulmaktadır (Steemers, 2003: 125). Dolayısıyla kamu hizmeti yayıncılığının artık misyonunu tamamladığı ve iletişim ortamında ona gerek kalmadığı tartışmaları altında bunun aksini savunanları da görmekteyiz. Nitekim son yıllarda, bazı Avrupa ülkelerindeki kamu yayıncılarının, ticari rakiplerine karşı kaybettikleri kamuoyunun ilgisini veya program haklarını yeniden elde etmeyi bile başardıkları (Bardoel ve d'Haenens, 2008: 337) ifade edilmektedir. Örneğin Thompson'a göre (Aktaran: Bardoel ve d'Haenens, 2008: 344) pazar, kamu yayıncılığının sosyal ve kültürel değerini tüm nüfusa sunacak donanıma sahip değildir. Bu nedenle kamu hizmeti yayıncılığı gereklidir. Çoğu ülkede kamu hizmeti yayıncılığı misyonuyla ilgili çok tartışma olmasına rağmen hiçbir ülkenin kamu hizmeti yayıncılarının program görevini ve odağını gerçekten daraltmaya karar vermemesi bunun bir göstergesidir. Zira kamu hizmeti yayıncılığı halen, sosyal ve kültürel kaygılarla pazardaki aksaklıkların önünde durmaktadır (Raboy, 2003: 45). Görüldüğü gibi "pazar başarısızlığı" kamu hizmeti yayıncılığının devamını desteklemek için ortaya atılan önemli bir gerekçedir. Bu argümana göre, rekabet tek başına görsel-işitsel çeşitliliğin garantisi değildir ve piyasa koşulları altında izleyiciler vatandaş olarak değil tüketici olarak konumlandırılmıştır. Programların düzenlenmesinden ve vatandaşların ihtiyaçlarından daha çok özellikle reklam verenlerin, sponsorların ve hissedarların finansal önceliklerine hizmet etme eğilimi vardır. Bu nedenle kamu hizmeti yayıncılığını savunanlar, yayıncılıkta kâr odaklı amaçlar yerine, yüksek ve bağımsız yayın standartlarını, kaliteli yapımları, demokratik katılımı destekleyen kamusal bilginin yaygınlaştırılmasını önermektedirler (Steemers, 2003: 126; Coyle ve Siciliani, 2013: 57).

Kamu hizmeti yayıncılığı bazı gerekçelerle savunulmaktadır ancak bu sistemde birtakım düzenlemelerin yapılmasının ve bu yayıncıların kendilerine çeki düzen vermelerinin gerekliliği de tartışılmaktadır. Rekabetin en ileri seviyede yaşanmaya başladığı süreçte, kamu yayıncıları kendilerini kalite, çeşitlilik ve nihayetinde demokrasinin ana garantörleri olarak görmeye devam etmişler ve bu nedenle de Batı Avrupa'daki kamu hizmeti yayıncıları, topluma karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için hâlâ devlet desteği ve ayrıcalıklı muamele talep etmişlerdir (Bardoel ve Brants, 2003: 167). Hâlbuki bu süreçte kamu yayıncıları da kamu ile olan ilişkilerini yeniden tanımlamak zorundaydı. Çünkü ana paydaşları kamu olmasına rağmen, seçkinci geleneğinin bir sonucu olarak pek çok kamu hizmeti yayıncısı halkı ve sivil toplumu kendisinden uzak tutmuş, siyaset ve hükümeti tercih etmişti (Aktaran: Bardoel ve d'Haenens, 2008: 340). Dolayısıyla günümüzde kamu hizmeti yayıncılığının ulus-devletler içindeki rolünün yapılandırılarak, değişen koşullar sonucu küresel ve yerel anlamda yeni bir kamu kültürüne uygun şekilde yeniden tanımlanması gerektiği ileri sürölmektedir (Raboy, 2003: 44-45).

Dijital televizyonun ortaya çıkışı, bunun yanı sıra televizyon, bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileri arasındaki yakınsaklık, medya ekolojisinde radikal değişiklikler meydana getirmiştir. Nitekim bazı analistler, devam eden teknolojik, ekonomik, düzenleyici ve kültürel belirsizlikler bağlamında, kamu hizmeti yayıncılığının yeni tehditlerle karşı karşıya olduğunu savunmaktadır (Born, 2003: 205). Teknolojideki

bu gelişmelerle birlikte yayıncılıkta ticari ortamın baskın hale gelmesi, kamu yayıncılarını daha da zor durumda bırakmıştır. Ticari yayıncıların, kamu hizmeti yayıncılığını ticari yayın için “marjinal bir alternatif” olarak konumlandırmaları (Raboy, 2003: 45) ve kamu hizmeti yayıncılarının bu konudaki tutumları günümüzdeki tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Çünkü ticari medya büyüdükçe, hükümet politikalarını daha rahat etkileyebilmektedir. Bu konudaki temel hedeflerinden birinin, kamu hizmeti medyasının pazarın rakibi olarak “marjinalleştirilmesi” olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu görüşün devamında kamu hizmeti yayıncılığının bugün bir istisna olarak sunulurken, muhtemelen yarın aykırı bir yapı ve sonrasında da işe yaramayan bir sistem olarak tanımlanacağı (Jakubowicz, 2003: 147) ileri sürülmektedir. Yine ticari yayıncıların ‘insanlara istediklerini verdiklerini’ söyleyerek, “tüketiciler”in satın almak istediği her şeyi sunmakta oldukları ve kazanç sağlamayan herhangi bir programı yayınlamamaları (Hujanen ve Lowe, 2003: 21) ve “gerçek kamusal kanallar” olduklarını iddia etmeleri (Bardoel ve Brants, 2003: 167) kamu hizmeti yayıncılarını zora sokan durumların başında gelmektedir. Bu nedenle rekabetin her zamankinden şiddetli olduğu bir ortamda geleneksel kamu hizmeti yayıncıları, tüm yayıncıların pazar paylarının kanalların çokluğu nedeniyle azaldığı bir ortamda, fon kaynaklarını çeşitlendirmek ve kitlesel pazar programlamasını artırmak için baskıya kapılmaktadır (Aktaran: Raboy, 2003: 46). Bu noktada kamu hizmeti yayıncılarının hem uyum sağlamanın hem de yeni fırsatların avantajlarından yararlanabilmeleri (Born, 2003: 205) önerilmektedir. Dolayısıyla kamu hizmeti yayınlarının demokratik olduğu kadar popüler de olmaları gerektiği günümüzde sıklıkla dile getirilmektedir.

Nasıl Bir Programcılık Anlayışı?

Kamu hizmeti yayıncıları, tekellerini sürdürdükleri dönemlerde programcılık anlayışı bakımından çoğunlukla seçkinci oldukları ve seyirci adına karar vererek otoriter davrandıkları için eleştirilmekteydiler. Ticari yayıncılarla birlikte yayıncılıkta ikili sistemler oluşunca kamu hizmeti yayıncılarının bu özellikleri daha da göze batmaya başladı. Çünkü ticari yayıncılar eğlence ağırlıklı yayınlarıyla seyirciyi kendilerine çekmeyi başarmışlardı. Bu noktada kamu hizmeti yayıncıları paternalist yayın anlayışını mı sürdürecekti yoksa piyasanın kurallarına mı uyacaktı? Son dönemdeki tartışmalarda bu programcılığın geniş kapsamlı mı olması yoksa tamamlayıcı mı olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Başka bir ifadeyle kamu hizmeti yayıncılığının geleceği konusundaki tartışmalar bir tarafta ‘manastır modeli’ ve diğerinde ‘tam portföy modeli’ olmak üzere birbiriyle yarışan iki vizyon etrafında dönmektedir (Aktaran: Bardoel ve d’Haenens, 2008: 344). Manastır modelinde, kamu hizmeti yayıncıları tam da gerçek bir izolasyona tabii tutulmuşlardır. Ticari yayıncılar karşısında tamamlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Kâr amaçlı yayıncılık gerçekleştiremezler ve ticari yayıncıların programlarına destek vermekle yükümlüdürler. Tam Portföy Modelinde ise kamu hizmeti yayıncıları, evrensel ve özelleştirilmiş tüm program hizmetlerini gerçekleştirmekte, yeni iletişim teknolojilerinin kazanımlarını kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bu modelde kamu hizmeti yayıncıları, ticari yayıncılara benzer bir yapı sergilemektedirler (Jakubowicz, 2003: 155-156). Bu kritik tartışmaya tepki olarak, kamu yayıncılarının çoğu, tam ölçekli model lehine argümanlar

aramışlar ve ayırt edici özelliklerini her zamankinden daha fazla vurgulamak istemişlerdir (Aktaran: Bardoel ve d’Haenens, 2008: 345). Nitekim kamu hizmeti yayıncılığı yükümlülükleri ve program kalitesi hâlâ ticari rekabette fark yaratan merkezi bir özellik olarak görülmektedir (Jakubowicz, 2003: 154).

Kamu hizmeti yayıncılığının nasıl bir programlama yapması gerektiği sorusunun cevabı olarak da (Public..., 2011: 17-20); tarafsız ve aydınlatıcı bilgi vermesi, genel ilgiye seslenen bir hizmet programlaması yapması, iz bırakan programları gerçekleştirilmesi, ulusal içerikte programlara ağırlık vermesi ve dahili üretim yapması verilebilir. Kamu yayıncılığına ilişkin bir görüş, bu yayıncılık türünün pazarda hizmet verilmeyen programlar sağlaması gerektiğine dairdir (Aktaran: Gans, 2013: 25). İzleyici davranışı üzerine yapılan araştırmalar, kamu hizmeti yayıncılarının tarihsel olarak eğlenceyi düşük seviyede sağladığını ve kullanıcıların seçime sundukları değerleri hafife aldığını açıkça ortaya koymuştur (Collins vd., 2001). Tekel dönemlerinde kamu hizmeti yayıncılarının, izleyicilerin neyi seyredeceğine sırf onlar için neyin iyi olduğu yolundaki keyfi duygusuna göre karar verdikleri, bu nedenle bir kamu hizmeti yayıncılığında saklı tehlikelerden birisinin otoriterlik olduğu dile getirilmektedir. Ancak bu servislerin planlı ve kaliteli alternatifler sunabilme yetenekleri (Esslin, 2001: 116-117) olumlu tarafları olarak görülmektedir. Bu nedenle kamu hizmeti yayıncılarının, bu yayıncılığın misyonuna uyan programlarda ve türlerde cazip içerik oluşturarak bunu seyirciye aksettirebildikleri oranda üzerlerindeki onayın da o kadar artacağı (Jakubowicz, 2003: 150), yayınların popüler olmadığı sürece başarılı olamayacağı, başarılı olamadığı zamanlar da ticari yayıncıların küçümsediği boşlukları doldurmak zorunda kalacağı (Collins vd., 2001) söylenmektedir. Bu bilgiler ışığında kamu yayıncılığının, kültürü yükseltmeye çalışırken, “getto” haline gelmemesi gerektiği son dönem araştırmalarda özellikle vurgulanmaktadır. Nitekim Avrupa Parlamentosu Kültür, Gençlik, Eğitim, Spor ve Medya Komitesi’nin 1996 raporunda, kamu ağlarının sadece ticari sektör tarafından küçümsenen programlama türünü yayınlaması gerektiği fikrine karşı çıkılmaktadır (Public..., 2011: 11). Böylece, ikili sistemler içerisinde kamu hizmeti yayıncılarının tamamlayıcı olması yerine, geniş kapsamlı programcılık anlayışı ekseninde hareket etmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Bu noktada uzmanlar “Pazar rekabeti ve izleyici parçalanmasıyla karakterize bir sistemde, kamu hizmeti sağlayıcısının ayırt edici katkısı nedir?” sorusunu sormaya başlamışlardır. Bu soru 2002 yılına kadar anahtar soru olarak değerlendirilmiş ve bu soru etrafında raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. Örneğin BBC tarafından hazırlanan bir rapor, dünya genelindeki farklı kamu hizmeti yayıncılarının seçkinlik ve diğer taraftan pazar payı arasında nasıl bir tercihte bulunduğunu analiz etmiş, 2013 yılında tekrarlanan araştırmanın sonucu, kamu hizmeti yayıncılarının yarışı üst seviyeye taşıdığını, böylece bir karşılaştırma ölçütü oluşturduğunu ve pazarın kalite eşliğini bir bütün olarak yükselttiğini ortaya koymuştur (Aktaran: Tambini, 2015: 1412). Dolayısıyla birtakım ampirik kanıtlar, kamu hizmeti yayıncılarının ticari muadillerinden daha geniş bir içerik yelpazesi sunmaya devam ettiklerini göstermektedir (Stemers, 2003: 128).

Programın kalitesi ile popüler erişim arasındaki ikilemin her zamankinden daha büyük hale geldiği süreçte kamu yayıncıları, bürokrasilerini daha yalın hale getirerek

ve program stratejisinde popülerleştirme ve arıtmanın ortasında bir yol seçerek, ticari medya pazarlarına uyum sağlamayı öğrenmişlerdir (Bardoel ve d'Haenens, 2008: 351). Nitekim kamu hizmeti yayıncıları, sayısallaştırma ve artan rekabetle birlikte hedef kitleyi güvence altına almak için daha cazip bir içerik sağlamayı gerekli bulmaya başlamışlardır. Ancak bu noktada önemli bir tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Ticari medyayla rekabet ettiklerinde, ticari yayıncılardan farklı olmadıkları ve kamusal vergileri yerinde kullanmadıkları gerekçeleriyle popülizmle suçlanmışlardır. Öte yandan propaganda, kültürel veya eğitsel alanlara daha yakın kalmayı tercih ettiklerinde ise seyirci nezdinde sıkıcı ve modası geçmiş olarak algılanmışlardır (Tambini, 2015: 1411). Bu noktada kamu hizmeti yayın sisteminin karşı karşıya olduğu bir zorluk gündeme gelmektedir. Çok fazla seçenek karşısında, sosyal olarak faydalı programlamanın gerçekte izlenmesini sağlamak bir gerekliliktir ama bu zordur. Bu tür yararlı programların sadece üretilmesi ve yayınlanması yeterli değildir, ayrıca izlenmesi de önemlidir. Mesajların amacına ulaşması bakımından bu programların tüketicilere cazip gelmesi ve böylece birçok alternatif içerisinde tercih edilmeleri gerekmektedir (Weeds, 2013: 16-17). Özetlersek son dönem tartışmalarında, genellikle kamu hizmeti yayıncılığının felsefesinden ödün vermeden değişen iletişim ortamına uyum sağlaması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca kâra bağımlı olmadığı için kamu hizmeti yayıncılığının cesur ve yenilikçi olması ve risk alması gerektiği ve bununla birlikte üstün türler veya fikirler geliştirmeyi başardığında diğer yayıncılara da örnek olabileceği ileri sürülen görüşlerden bir tanesidir.

Ticari Televizyonlarla Rekabet ve TRT'nin Yayıncılık Politikası: 1990'lı Yıllar

1980'li yıllarda siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucu kamu hizmeti yayıncılığına yönelik memnuniyetsizliğin artması, medya alanında bir yanda kamu hizmeti yayıncılarının diğer yanda da ticari yayıncıların yer aldığı ikili sistemlerin oluşmasını sağlamıştır. Bir dönem tekel konumunda olan kamu hizmeti yayıncıları, bu süreçte tekellerini kaybetmeye başlamışlar ve kendilerini piyasa kurallarının egemen olduğu bir ortamda bulmuşlardır. Türkiye'de de yayın tekelini elinde tutan TRT'nin yayıncılık anlayışına yönelik tepkiler, 80'lerin ortasında yüksek sesle ifade edilmeye başlanmış ve başka televizyon ya da televizyonların mümkün olabileceği düşüncesi çeşitli kesimlerce dile getirilmiştir. Kamu hizmeti yayıncılığına yönelik çeşitli ülkelerde uygulamaların hız kazandığı bir dönemde, 1990 yılının Mayıs ayında Türkiye'nin ilk ticari televizyonu Star 1, kuralsız bir ortamda yayın hayatına başlamıştır. Star 1, tanıtım stratejisinde "sizin televizyonunuz" parolasını kullanarak, TRT'den farkını bu parolayla ortaya koymuş ve ticari amaçlarını bir anlamda saklayarak izleyicisini doğrudan bir müşteri/tüketici olarak konumlandırmaktan kaçınmıştır. Kanal, "Yılların alışkanlıkları kırılıyor", "Star 1 geliyor", "Star 1 sizin için", "Sizin televizyonunuz geliyor" sloganlarıyla TRT'ye rakip olduğunu açıkça ilan etmiştir.

Başlangıcından itibaren TRT'nin tam zıttı bir yayıncılık anlayışını benimseyen Star 1, TRT'nin yasalar çerçevesinde gerçekleştirdiği tekdüze programlarına karşı çok cazip bir alternatif oluşturmuştur. Çünkü bu yayınların yasalarla düzenlenmiş bir görevi, işlevi olmadığından Star 1, TRT'ye karşı bir alternatif yayıncılık savında bulunmuş ve

programlarını da istediği biçim ve içerikte yayımlayabilmiştir (Aziz, 1999: 104). Kanal, daha çok seyirci çekebilmek için TRT’nin önceki yıllarda yayınladığı “Dallas” adlı diziyi birlikte çeşitli Amerikan dizilerini, müzik ve yarışma programlarını, şiddet ve erotizm ağırlıklı filmleri ekrana getirmiştir. TRT’nin tersine şöhrete endeksli bir yayıncılık anlayışı benimsenmiş ve herhangi bir nedenle şöhret olmuş kişiler için programlar icat edilmiştir. Ticari televizyonlarla birlikte önce reality show’lar, sonrasında konukların en mahrem sorunlarının paylaşıldığı programlar, Şahin’in ifadesiyle (2004: 89) “mahremiyet işportacılığı” programları yaygınlık kazanmıştır. Böylece TRT’nin yapamadığı programların artık yapılabilmesi, uygulanan çeşitli yasaklar sonucu televizyona çıkamayan insanların televizyona çıkabilmesi, eskiden konuşulamayan konuların konuşulabilir hale gelmesi vs. TRT’nin yayıncılık politikasının daha çok göze batmasında etkili olmuştur. Bu ortamda ticari yayınlar karşısında ne yapacağını tam olarak bilemeyen TRT, izleyici ölçümlerinde çok gerilere düşmüş, hatta marjinalleşmiştir (Şahin, 2004: 10-11). Çünkü yıllardır gerçekleştirdiği yayınların sıkıcı ve tekdüze olmasıyla suçlanan TRT’nin karşısında, şimdi eğlence ve magazin ağırlıklı program sunan çok sayıda kanal vardır. Nitekim Şahin de (2004: 22), bu dönemi “karavana düzeninden kafeterya düzenine geçiş” olarak betimlemektedir. Şahin’in betimlemesi temel alınarak söylenecek olursa; artık “kafeterya” düzeninde, izleyicinin önünde sadece TRT değil, istediği programı seyredebileceği yani tercih yapabileceği çok sayıda ticari televizyon vardır.

TRT’nin ticari televizyonların bu yayıncılık anlayışına göre hareket etmesi ise mümkün değildir. Çünkü TRT, yıllarca kamu hizmeti yayıncılık anlayışıyla program stratejisini oluşturmuş, izleyicisinin eğiticisi, haber kaynağı ve eğlencesi olmuştur. Dolayısıyla TRT, çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak yönünde bir bilinç yükseltme misyonuyla; kültür sanat festivallerine, spor karşılaşmalarına, dünya olayları ve bilimsel teknolojik gelişmeleri yansıtan belgesellere, yabancı dizilere programcılığında her zaman ağırlıklı bir önem vermiştir. TRT, kendisine yüklenen misyonla yayınlarını gerçekleştirirken ticari televizyonların aksine izleyicisini tüketici ya da müşteri olarak konumlandırmamıştır. Çünkü tekel olduğu dönemde TRT, izleyiciyi ekran karşısında tutmak için özel bir çaba göstermek ya da rekabet etmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya değildi. İzleyici zaten oradaydı ve izleyicinin karşısına televizyon aygıtının düşmesine bastığı an TRT kanallarından başka bir şeyin çıkma olasılığı yoktu. Bu nedenle TRT, izleyicilere istediklerini verdiklerini iddia eden ticari televizyonların aksine, kurumsal yayın ilkeleri çerçevesinde programlarını oluşturmaya gayret etmiştir².

2 Yayıncılık politikası açısından bakıldığında öncelikle TRT, Anayasanın 133. maddesi ve 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu uyarınca tarafsız bir kamu tüzel kişiliğe sahip Türkiye’nin tek kamu yayın kuruluşu olarak yayınlarında tarafsızlığı esas aldığı ifade etmektedir. 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanununun 5. maddesine göre de TRT’nin yayın esasları 13 maddede sıralanmaktadır. Bu maddeler şöyledir (<http://www.trt.net.tr/>, 24.11.2016):

- a) Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayışı, kamu yararını korumak ve kollamak,
- b) Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek,
- c) Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak,
- d) Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek,

TRT'nin ticari televizyon yayıncılığının başladığı dönemde özerk olmaması, konumunu zayıflatmış ve bu durum ticari televizyonlar karşısında toparlanmasını ve gerçek kimliğini oluşturmasını engellemiştir (Öngören, 1996:113). TRT, kurumsallaşmış bir yayın örgütü olarak uzun yılların birikimine güvendiği için kendisini ticari televizyonlarla karşılaştırma gereği duymamış ve izleyicilerini kaptıracağını düşünmemiştir (Cankaya, 2003: 256). Bu dönemde özel televizyon yayıncılığının başlayacağına dair kimi işaretlerin olmasına rağmen, ticari yayıncılığın başladığı 1990 yılının başında beş kanalla yayın hayatına devam eden TRT'nin yayın akışı ve içeriklerinde herhangi bir dönüşümün işaretleri görülmemiştir. Ancak kurum, 1992 yılı genel yayın planında (1992: 22), yayınlarında yer alan yabancı kaynaklı programların oranını azaltmak ve yerli yapımları daha çok ve kaliteli hale getirmek için alınan tedbirlerin artırılacağını duyurmuştur. Dolayısıyla ticari yayıncılar ilk yıllarda olmasa da sonraki yıllarda TRT'yi, hem içerik üretiminde ve hem de akış planlamada kendi pratiklerini dikkate alması yönünde bir değişime zorlamışlardır.

1990'lı yılların başında TRT'nin yayın politikasını değiştirme gereği duymamasının nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür: Öncelikle yıllardır tekel durumunda olan ve kamu hizmeti yayıncılığı yapan kurum, kendisini rakiplerinden farklı bir yerde konumlandırmıştır. Bunun dışında kurumun finansı birkaç kaynağa dayandığı için ticari televizyonlarla reklam geliri için rekabet etme gereği duyulmamıştır. Bir diğer neden de TRT'nin, ticari televizyon yayıncılığının çok kısa bir süre içerisinde çok sayıda girişimcinin el attığı bir faaliyet alanı olabileceğini öngörememiş olmasıdır.

Teknolojik gelişmelerin bu yeni süreçte etkin olduğunu keşfeden TRT, birtakım "teknik atılım"larla kendini yenilemeye ve geliştirmeye uğraşmıştır. Bunun için hem yurtdışı yayınlarının sahasını genişletmeye çalışmış hem de yurtiçinde daha geniş kitleye seslenebilmek için yeni aktarıcıları kullanmıştır. Dolayısıyla TRT bu dönemde basında, daha çok yeni aktarıcıları hizmete açmasıyla ve TV 5 (TRT – INT) kanalıyla yurtdışı yayınlarına ağırlık vermesiyle yer almıştır. Bu dönem içerisinde TRT'nin gerçekleştirdiği atılımlar ya da yenilikler, genel yayın planlarında da ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Örneğin 1992 yılı TRT genel yayın planında (1992: 19 -21), "2954 sayılı kanuna göre, Türkiye'deki radyo ve televizyon yayınlarının tekeline sahip olan Kurumumuz, bugün için yurt içine; haftada ortalama 366 saat televizyon, yurt dışına ise 54 saat televizyon yayını yapmaktadır" denilmektedir. Bu ifadeyle, çok sayıda ticari televizyonun olduğu

-
- e) Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek,
 - f) Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak,
 - g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak,
 - h) Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek,
 - i) Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacıyla yönelik yayın yapmamak,
 - j) Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak,
 - k) Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metotlarına bağlı olmak,
 - l) Haberler ile yorumları ayırmak ve yorumların kaynaklarını açıklamak,
 - m) Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterli yayın yapmak; tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasi partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak".

medya ortamında, TRT'nin hem tekel olduğuna hem de uzun yayın saatlerine vurgu yapılmaktadır.

TRT Programlarında Eleştirilen/Övülen Taraflar

1990-2000 yılları arası ticari televizyon yayıncılığının ilk on yılını ifade etmektedir ve bu dönem, TRT'nin yeni ortama eklenme yıllarını kapsamaktadır. Bu süreçte TRT, her ne kadar kamu yayıncılığı felsefesine uygun yayınlar gerçekleştirdiğini, ticari televizyonları rakip olarak görmediğini iddia etse de kısa süre içinde yeni ortamın kendi aleyhine işleyen yapısını farketmekte gecikmemiştir. Zaten yazılı basın da TRT'yi ticari kanalların karşısında konumlandırmış ve bu kanalları TRT'nin rakipleri olarak görmüştür³. Nitekim bu ilk yıllarda TRT'nin “star sanatçılar”la görüşme yaptığı ve sadece kendi kanallarında çıkmaları için anlaşmaya çalıştığı haberleri gazete sayfalarında yer almıştır⁴. Bu arada ticari televizyonların yaygınlaşmasıyla birlikte, basına yansıdığı şekliyle TRT, yayın politikasını da değiştirmek istemekte, hatta değiştirmekte ve piyasaya uyum sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin “*TRT Genel Müdürü Erdem: Amacına ulaşan program devam edecek*” başlıklı haberde, dönemin Genel Müdürü Kerim Aydın Erdem'in “...Kamuoyu programları tutuyorsa, programlar amacına ulaşıyorsa devam edecek. Ulaşmadığı anda kesip daha iyiyi, daha çağdaşı arama gayreti içinde olacağız” ifadelerine yer verilmektedir⁵. Görüldüğü gibi, TRT yıllarca sürdürdüğü yayıncılık politikasında değişikliğe gitmekte, artık reytingin önemsendiği açıkça genel müdür tarafından dile getirilmektedir. Bu dönemde “*TRT'den dönem atağı*” başlığıyla verilen bir diğer haberde, TRT'nin yeni yayın döneminde İtalya, İngiltere ve İspanya liglerinden karşılaşmalar yayınlayarak ticari kanallara rakip olacağı ve yepyeni bir yayın politikası ile de kaybettiği izleyicileri toplamaya çalışacağı ifade edilmektedir⁶.

TRT'nin bu dönemde kurallarını yumuşatmaya başlaması, “*TRT'de 'açıklık' modası*” başlığıyla verilen bir haberde göze çarpmaktadır. Ticari televizyonların erotik filmlerle ve erotik görüntülerle seyirciyi cezbetmesinin ardından TRT'nin kurallarını yeniden gözden geçirmeye başladığı haberin içeriğinde belirtilmektedir. Ayrıca haberde “*Eskiden etek boylarına, minicik yırtmaçlara ve göğüs dekolterilerine bile çok dikkat eden, yırtmaçları diktiren, göğüs dekolterilerini çengelli iğneyle kapattıran TRT'ciler özel televizyonlarla rekabet gereği daha esnek davranıyorlar. Kısaca TRT'de de bir açıklık politikası sürüyor*” denilmektedir. Haberin devamında ise Rus revüsünün ekrana getirildiği ve dansçıların dekolte giysileriyle ilgi çekici görüntüler sergiledikleri ifade edilmektedir⁷. Bu haberin dışında “*Reklam yasağı*” başlığıyla verilen, TRT'nin yıllardır uyguladığı arabesk yasağını kaldırmasıyla ilgili bir haber dikkati çekmektedir. Haberin içeriğinde radyo ve televizyonda yayımlanan reklamlarda uygulanan arabesk yasağının, TRT Yönetim Kurulu'nun 26.11.1990 tarihli kararıyla kaldırıldığı, yasağın kalkmasıyla

3 “*Yalan Rüzgarı da kaçtı*” (Milliyet, 6 Ocak 1994). Yalan Rüzgarı'nın TRT'nin ve diğer kanalların içinde en çok izlenen dizi olduğu, bu nedenle fiyatının arttığı ve özel televizyona giden bu dizi nedeniyle TRT'nin rekabette bir silahını daha kaybettiği ifade edilmektedir.

4 “*TRT'den 'star'lara çengel*” (Milliyet, 12 Temmuz 1992).

5 Cumhuriyet, 12 Kasım 1992.

6 Taner Dedeoğlu, Milliyet, 11 Eylül 1992, sy. 21.

7 Milliyet, 2 Ekim 1992.

birlikte artık bundan böyle radyo ve TV reklamlarında arabesk sanatçıların çıkaracağı kaset veya LP ile ilgili reklamlara yer verileceği ifade edilmektedir⁸. Bu haberden de anlaşılacağı üzere TRT'nin ticari televizyonlarla reklam rekabetinde, kendi kurallarını yumuşatması hatta yasakları kaldırması söz konusudur.

TRT'nin yayıncılık politikasına yönelik başta siyasiler olmak üzere diğer kesimlerin eleştirileri, özellikle Star 1'in yayın hayatına başladığı ilk aylarda yoğunluktadır. Bu eleştiriler arasında, "TRT'nin yanlış yayın politikasıyla, toplumu yanlış biçimlendirdiği, bu nedenle ticari televizyonlardan önce TRT'nin adam edilmesi gerektiği vs" yönündeki görüşler dikkati çekmektedir. Bu eleştiriler neticesinde TRT, yayın politikasını gözden geçirerek, ilk kez yerli-yabancı yapımların sürelerini saptayan bir araştırma yaptırmış ve araştırma sonucu da basında "*Yerli yapımlara hız verilecek*" başlığı ile yer almıştır. TRT'nin yaptırdığı bu çalışmanın sonucuna göre; reklamlar dışında TV'de yayınlanan programların yüzde 68'i yerli yapımlardan oluşmakta ve TV 1'de haftada 94 saat yerli, 25 saat de yabancı yapım gösterilmektedir. Yine bu araştırmaya göre, TRT ekranında yayımlanan dış kaynaklı yapımlar, yerli yapımlara üstün gelmekte ve haftalık yerli program yapımı 110 saatte kalırken, yabancı yapımlar 120 saati bulmaktadır. Haberin devamında ise TRT'nin yerli dramaların saatini artıracığı ifade edilmektedir⁹.

Yine bu yönde başka bir haber de "*TRT yatırımları*" başlığı ile verilmiştir. Bu habere göre; TRT yetkilileri, 1991 yayın ve program hedefleriyle ilgili özel bir rapor hazırlamıştır. Bu özel raporda televizyon yayın sürelerinin imkan ve ihtiyaçlar doğrultusunda arttırılacağına dikkat çekilmiş, yerli yapım oranları ve yayın kalitesinin yükseltilmesi çalışmalarının sürdürüleceği belirtilmiş ve tarihi, edebi, sosyal, dini konular ile eğitim-kültür, komedi, çocuk ve belgesel türde yapımlara ağırlık verileceği söylenmiştir¹⁰. Bu haberlerden de anlaşılacağı üzere TRT, Star 1'in yayın hayatına başladığı ilk aylarda, yayın politikasına yönelik eleştirileri dikkate alarak, programlarında düzenlemeler yapmaya çalışmaktadır.

TRT'nin bu kuralsız ticari ortamda düzenlemeleri devam ederken, kuruma yönelik eleştiriler de çeşitli başlıklar altında sürmektedir. Örneğin kaliteli filmlerin prime time'da değil de geç saatlerde seyirci karşısına çıkartılmasına tepki gösterilmektedir. "*Harcanan filmler*" başlığıyla verilen haberde, TRT'cilerin ticari televizyonlarla birlikte garip bir tutum içine girdikleri ve en olmayacak şeyleri birbiri ardına yapmaya başladıkları söylenmektedir. Habere göre en olmayacak şey de TRT'nin son derece güzel, normal saatte yayınlansa tecimsel televizyonların karşısından çok sayıda izleyiciyi çekecek olan filmleri "Gece Sineması" gibi en olmayacak saatte ekrana getirmesidir. Haberin devamında ticari televizyonların ellerindeki iyi filmleri, herkesin ekran karşısında olabileceği saatlerde, bütün dünyada yapıldığı gibi genellikle 20.00-21.15 arasında ekrana getirdikleri söylenmekte ve "*TRT'nin özel televizyonların çıkışından sonra çok daha dikkatli davranması, yayın planlama konusunda çok daha hassas olması gerekirken işin oluruna bırakılması çok üzücü*" denilmektedir¹¹. Başka bir haberde bu kaliteli filmlerin TRT'nin ticari televizyonlar karşısındaki şanslardan biri olduğu vurgulanmaktadır.

8 Cumhuriyet, 9 Aralık 1990.

9 Cumhuriyet, 20 Aralık 1990.

10 Cumhuriyet, 21 Aralık 1990.

11 Milliyet, 11 Mart 1992.

“*Senin Rating’in Kaç*”, başlıklı köşe yazısında, yıllarca rakipsiz olmanın “şımarıklığı” ile yaşayan TRT’nin şimdi güç durumunda olduğu ama elinde bir şansının bulunduğu belirtilmektedir. Şans olarak da özel televizyonların çoğunda özgür yayıncılığın “bayağı, kalitesiz, özdenetimsiz” yayıncılıkla karıştırılıyor olması gösterilmektedir. Buna rağmen TRT’nin elindeki bu şansı asla kullanmadığı vurgulanarak, TRT 2’de yayınlanan filmlerin kalitesinin hiçbir ticari televizyonda olmadığı söylenmektedir. Haberde ayrıca ticari televizyonlarda yayınlanan kalitesiz filmlerin bile sürekli reklamlarla kesildiği bir ortamda, TRT’nin bu kaliteli filmleri reklamsız yayınlanması övülmektedir¹².

Bu on yıllık dönemde TRT’nin yayınladığı programların, özellikle de yabancı dizi ve filmlerin Türk aile yapısı, gelenek ve göreneklerine aykırı olduğu eleştirileri basında sıklıkla yer almıştır. Hatta bazı siyasetçiler, TRT’nin bu dizileri yayınlayarak Türk aile yapısına zarar verdiği iddiasında bulunmuşlardır. Örneğin “*Çiçek’ten TV’ye eleştiri*” başlığıyla verilen haberde, dönemin Devlet Bakanı Cemil Çiçek’in, “*TRT’de yayınlanan yabancı dizilerin birçoğunun konusunun Türk toplumunun gelenekleriyle doğrudan doğruya zıt olduğu ve TRT’nin bu dizileri oynatmakla, Türk aile kurumunun bozulması yönünde olumsuz bir rol oynadığı*” şeklindeki ifadelerine yer verilmektedir¹³. Aynı paralelde başka bir haber de “*Diyanet’ten eleştiri*” başlığıyla verilmiştir. Bu habere göre, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Sait Yazıcıoğlu, kendilerine ulaşan şikayetler sonrasında, TRT ekranına getirilen birtakım yabancı dizilerin gerek konu gerekse içerik bakımından Türk örf ve adetleri ile bağdaşmadığını, Türk kültürünü yozlaştırdığını ve ahlâkı bozduğunu belirtmiş, bu tür dizilerin gençler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söylemiştir¹⁴. Bu noktada dikkati çeken bir husus, ilk ticari televizyon olan Star 1’in yayın hayatına başladığı ilk aylarda ve sonrasında yayınladığı pembe dizilerin basın tarafından eleştirilmemesidir. Zira yayın akışına bakıldığında, Star 1’in de yoğunluklu olarak yabancı pembe dizileri yayınladığı görülmektedir. Örneğin “*Santa Barbara*” ve “*Ateş Çemberi*” gibi pembe diziler ve “*Hannay*” adlı bir dizi de bu tarihlerde yayınlanmaktadır. Ancak TRT’nin yayınladığı yabancı diziler çeşitli açılardan eleştirilmekte ve TRT’nin bu dizileri yayınlamadaki amacı sürekli sorgulanmakta iken, Star 1 hakkında olumsuz bir haber göze çarpmamaktadır.

İncelenen dönemde TRT’nin yılbaşı programlarının basında yoğun olarak yer aldığı dikkati çekmektedir. Öyle ki TRT’nin yılbaşı gecesi yayınlayacağı müzik-eğlence programının haftalar öncesinden haberleri yapılmaktadır. Haberlerin bir kısmında, o gün TRT’de çıkacak olan sanatçıların listesi yayınlanırken, bir kısmında da işin maliyeti tartışılmaktadır¹⁵. Örneğin “*İzleyiciye zor seçim*” başlıklı haberde TRT’nin ilk defa bir rakiple yeni yıla gireceği ve iki yayın kuruluşunun da izleyicilere sürprizlerinin olacağı belirtilmektedir. Haberde “*TRT’de yalnızca bir dansöz varken, Star 1’deki dansöz sayısı ise dokuz. TRT’de denetim uygulandığı için sanatçılar dekolte konusunda çok dikkatli. Oysa Star 1’de ekrana gelecek ve kendisine güvenenler hayli dekolte bir biçimde izleyicinin karşısında olacaklar*” denilmektedir. “*Yılbaşı eğlencesine devam*” başlıklı haberde ise

12 Duygu Asena, Milliyet, 14 Mayıs 1994, sy. 18.

13 Cumhuriyet, 5 Ağustos 1990.

14 Cumhuriyet, 10 Eylül 1990.

15 Örneğin “*TRT’de yılbaşı hazırlıkları*” (Cumhuriyet, 2 Kasım 1991), “*TRT yılbaşı için kolları sıvadı*” (Cumhuriyet, 6 Kasım 1992) başlıklarıyla aktarılan haberlerde, TRT’nin yılbaşı programlarının ayrıntıları verilmektedir.

“Denetimsiz televizyon Star 1’de dün gece başlayan yılbaşı eğlencesi bu gece de devam ediyor. Yetkililer TRT’den farklı olmak için yılbaşı eğlencesini iki gecelik hazırladıklarını söylüyorlar” şeklindeki ifadeler yer verilmektedir¹⁶. Yine “TRT-1, yılbaşında gazino gibi” başlıklı bir haberde ticari televizyonlarla mücadele edecek olan TRT’nin birinci kanalında, bol sanatçı ve bol sunucunun bulunduğu altı çizilmektedir¹⁷.

Ticari televizyonla ilk rekabetin yaşandığı yılbaşından sonra yapılan bir haber “TV ekranında işporta ağzı” başlığını taşımaktadır. Haberde Star 1 ile TRT’nin yılbaşı programı arasında doruk noktaya ulaşan rekabetin, yurttaşların tepkisine yol açtığından ve yılbaşı gecesi kullanılan suçlayıcı, küçük düşürücü ifadelerin yadırgandığından bahsedilmektedir. Haberin içeriğinde TRT’den yetişmiş program sunucularının sık sık “TRT’yi izlemediğiniz için teşekkür ederiz”, “Magic Box en büyük”, “Biz en büyüğüz” şeklinde anons yapmalarının ve TRT’yi sürekli “diğer kanal” şeklinde eleştirmelerinin vatandaşlar tarafından yadırgandığı vurgulanmaktadır. Haberin devamında ise TRT’nin bu yıl işi sıkı tuttuğu ve yaptığı programın Star 1’e göre hem teknik hem de içerik açısından daha iyi olduğu ve beğenildiği ifade edilmektedir¹⁸. 1990’ların ikinci yarısında “Sadece TRT’de” başlıklı bir haberde, TRT’nin eski günlerine döndüğü, 1998’i karşılamak için ünlü sanatçıların ekranda olacakları, 10 yıldır yasaklı olan Orhan Gencebay’ın da TRT’nin yılbaşı programında yer alacağı söylenmektedir¹⁹. Neticede gerek ticari televizyonların ilk yıllarında gerekse sonraki yıllarda basının TRT’nin yılbaşı programlarına karşı ilgisi artarak devam etmiştir.

TRT’nin Protokol Haberciliğine Yönelik Tepkiler

Günümüz dahil TRT’nin tarihinde belki de en çok eleştirilen yayınları olarak karşımıza “haberler”i çıkmaktadır. Akarcalı’nın da (1997: 135) ifade ettiği gibi, TRT’nin özellikle haber bültenleri, öncelikle hükümetin faaliyetlerinin haber değeri olsun ya da olmasın arka arkaya sıralandığı bir görünüm sergilemiş, dolayısıyla görüntülü ve sesli “resmi gazete” şeklini almıştır. TRT’nin yaptığı protokol haberciliğinin “tarafsızlık” adına yapıldığı dile getirilmiştir. Gülizar’ın (1995: 145) ifadesiyle “tarafsızlık”, TRT’de “bütün partilerin haberlerini aynı uzunlukta vermek” olarak değerlendirilmiştir. Gülizar’a göre, TRT tarafsızlık adı altında “taraf” olmuştur ve bir partinin haberi, en önemli, en vurucu yanları ön plana çıkarılarak sunulurken; beğenilmeyen bir partinin haberi yalnızca tarafsızlık olsun diye yüzeysel olarak verilmiştir. TRT’nin özellikle haberlerinde ve haber programlarında söz konusu anlayışı benimsemesi, TRT – siyaset ilişkisi ile yakından ilgilidir. Aziz’in de (1993: 60) vurguladığı gibi, gerek siyasal iktidarlar, gerekse muhalefet partileri, kendi çıkarları açısından yayınları değerlendirmekte, yayınlardaki bir kamu hizmet niteliğini, toplumsal sorumluluk ilkesini kolayca gözardı edebilmektedirler.

TRT’nin haberlerde önemli olayları gündemden uzak tutarak, protokol haberciliği yapması tartışmaların hep ana ekseninde yer almıştır. Bu habercilik anlayışı, ticari televizyonlarla birlikte daha da göze batar hale gelmiş²⁰ ve TRT’nin “haber bültenleri”

16 Milliyet, 31 Aralık 1990.

17 Milliyet, 25 Aralık 1992

18 Milliyet, 2 Ocak 1991.

19 Milliyet, 31 Aralık 1997.

20 Örneğin, 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı TRT haberciliğinin tarafı, eksik yanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu savaş sırasında Star 1, 15 Ocak 1991 tarihinde 24 saat kesintisiz yayın yapmış ve Körfez Savaşı’nda gelişen

her zaman çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Örneğin Star 1’in yayına başladığı ilk ayda “TV 1 ana haber bültenlerini izleme oranı yüzde 18’e düştü-TRT haberleri gündem dışı” başlığıyla bir haber verilmiştir. Haberde, “...Cumhurbaşkanı Turgut Özal, eşi Semra Özal ve Başbakan Akbulut’un ekran şampiyonluğu sürerken, eski TRT yöneticileri ve iletişim uzmanları, TRT’yi habercilikte çağın gerisinde bulduklarını açıkladılar. Beş yılda 6 Haber Dairesi Başkanı değiştiren kurumun, tarafsız ve çoksesliliğe yer veren bir kurum olabilmesi için iktidarın egemenliğinden çıkarılması gerektiği görüşü ortaya konuldu...” denilmektedir. Haberin devamında ise, eski TRT yöneticileri ve iletişim uzmanlarının TRT haberleri hakkındaki eleştirilerine ayrıntılarıyla yer verilmektedir²¹.

Çalışma kapsamında incelenen haberlerde, TRT’nin Türkiye gündemini meşgul eden toplumsal olaylara duyarsız kaldığı, bu tür haberleri gündemin sonuna ittiği, tarafsızlık ilkesini çiğnediği ve her koşulda protokol haberciliği yaptığı yönündeki eleştirilere sıklıkla rastlanmıştır. Özellikle TRT’nin protokol haberciliğinin ne boyutta olduğunun gösterilmesi amacıyla, basında sık sık hangi liderin ekranda kaç dakika görüldüğü ile ilgili çok sayıda haber yayınlanmıştır. Örneğin “TRT’nin gözdesi, Çiller” başlıklı haberde, “... Başbakan Tansu Çiller, TRT’nin temmuz ayında radyo ve televizyonda yayımlanan haber bültenlerinde ekran rekortmeni oldu. Çiller televizyon haberlerinde 384 dakika yer aldı. Murat Karayalçın’ın da aralarında bulunduğu bakanlar ise toplam 260 dakika televizyon haberlerinde yer aldılar. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise 92 dakika televizyon haberlerinde yer alarak parti genel başkanı sıfatıyla Karayalçın’dan daha fazla haber konusu oldu” denilmektedir²². Bu haberde açıkça görülebileceği gibi, TRT’ye siyasi anlamda yakın kişilerin TRT haber bültenlerinde daha fazla yer aldıklarının altı çizilmektedir. TRT, daha önce de vurgulandığı gibi muhalefet partileri tarafından sık sık “tarafsızlık” ilkesini çiğnediği için eleştirilmektedir. “RTYK’dan TRT’ye uyarı” başlıklı haber bu eleştiriyi dile getirmektedir. Haberde, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’nun, TRT’nin ana haber bültenini içerik açısından yetersiz bulduğu, bültenlerde muhalefet partilerine daha fazla yer verilmesi gerektiğini vurguladığı dile getirilmektedir. Haberin devamında ise “RTYK yetkilileri, TRT’nin son zamanlarda yayınladığı ana haber bültenlerinde, Başbakan ve bakanların heyet kabullerinin geniş yer aldığını belirterek, bu konuda TRT’ye, kanunda yer alan siyasi tarafsızlık ilkelerinin yeniden hatırlatılmasının benimsendiğini söylediler” denilmektedir²³.

Ancak, bütün bu eleştirilere rağmen TRT haberleri aynı zamanda kamuoyu tarafından güvenilir de bulunmaktadır. Ticari televizyonların yayın hayatına girmeleri ile birlikte gazetelerde yer alan bazı haberlerde, TRT haber bültenlerinin izlenme oranlarının düştüğü ifade edilirken, bazı haberlerde de en çok izlenen bülten olduğu söylenmektedir. Örneğin “TRT – 1 Şubatta bir numara” başlığı ile verilen haberde “... Araştırmaya göre

olayları kendi haber merkezinden hazırladığı yayınlarla değil, CNN’e bağlanarak naklen ve anında çeviri yaparak vermiştir. TRT ise, belirli saatlerde gelişmelere yer vermiş ve izleyiciler, TRT’nin bu tutumuna eleştirilerini yöneltince, TRT Haber Merkezi de 16 Ocak 1991’de 24 saat kesintisiz yayına başlamıştır. Ancak TRT, CNN yayınında İncirlik yazısı ve İncirlik’ten kalkan uçakların görüntülerini sansür etmiş, izleyici bu bilgileri Star 1 ekranlarından öğrenmiş ve dolayısıyla TRT’ye olan güven duygusu zedelenmiştir. Cankaya’ya göre (2003: 281-282), bu olayda TRT’nin özerk bir yapısının olmaması ve hükümete bağımlılığı, bir anlamda TRT haberlerinin gerçeği olduğu gibi yansıtmasını engellemiştir.

21 Cumhuriyet, 27 Mayıs 1990.

22 Cumhuriyet, 20 Ağustos 1994.

23 Milliyet, 31 Ocak 1992.

ülke nüfusunun yüzde 64'ü güvenilirliği nedeniyle, yüzde 28'i geniş bilgi verdiği için ve yüzde 18'i de bol görüntü verdiği için TRT 1 ve TRT 2 haberlerini tercih ediyor. Bu arada AGB verileri de tüm kanallar içinde en fazla izlenen haber bülteninin TRT-1'in saat 20.00'deki haber bülteni olduğunu ortaya koydu" şeklinde ifadeler yer verilmektedir²⁴. Yine "TRT haberlerde başarılı" başlıklı haberde "RTYK, yaptığı değerlendirme sonucu TRT'nin 1992 yılında yaptığı haberciliği başarılı buldu. RTYK, haber bültenlerinde Başbakan ve bakanların açıklama ve demeçlerine geniş yer verilmesinin, açıklamaların doğrudan doğruya vatandaşların tümünü ilgilendirmesi nedeniyle tabii karşılanması gerektiğini bildirdi" denilmektedir²⁵.

Genel olarak değerlendirildiğinde, TRT haberlerinin "yanlı" olduğu iddiaları, özellikle haber bültenlerinde liderlerin ekranda yer aldıkları süre hesaplanarak ortaya konulmaktadır. Bunun dışında parti mitinglerinde ya da toplantılarında TRT'nin çektiği görüntüler de dikkatle incelenmektedir. Dolayısıyla TRT haberlerindeki her ayrıntı üzerinde dikkatli bir biçimde durulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gazete haberlerinden de görüldüğü gibi, TRT haberlerine yönelik şikayetler, çoğunlukla muhalefet temsilcilerinden gelmektedir. Ayrıca gazeteler tarafından TRT, haberleri önem derecesine göre sıralamamakla, toplumsal olayları kamuoyunun gündeminden kaçırmakla ve bu yönleriyle de çağdışı kalmakla suçlanmaktadır. Ancak haberleri bu kadar eleştirilen ve "tarafli" görülen TRT'nin, kamuoyunda en güvenilir kurum olarak kabul görmesi de ilginç bir ayrıntıdır.

TRT'nin Yayınlarında Uyguladığı Denetim ve Yasaklar

Ticari televizyonların eğlence, magazin, şiddet ve cinsel içerikli programları istedikleri saatte yayınladıkları kural dışı iletişim ortamında, TRT'nin yıllardır uyguladığı birtakım denetim ve yasaklar daha çok göze batmaya başlamıştır. Bu on yıllık döneme genel olarak bakıldığında, TRT'nin denetim mekanizmasını işleterek kestiği ya da son anda yayınlamaktan vazgeçtiği filmler, çeşitli programlar ya da yayınların özellikle haberlere konu edildiği görülmektedir. Burada asıl dikkati çeken husus ise, verilen haberlerde TRT'nin denetimci zihniyeti eleştirilirken ve kınanırken, diğer taraftan Star 1'in TRT'nin denetimine takılan filmleri yayınladığının vurgulanmasıdır. Böylece iki yayıncı arasındaki yayın anlayışı kıyaslanarak, ticari kanallar lehinde bir duruş sergilenmekte ve TRT eleştirilmektedir.

"Denetim kısırdöngüsü" başlığı ile verilen haberde, TRT'nin denetiminden sınırlı sayıda sanatçının geçtiği, hep aynı sanatçıların programlara çıktığı ve dolayısıyla TRT'nin müzik programlarının birbirinin tekrarıymış izlenimi verdiği ifade edilmektedir²⁶. Yine TRT'nin kestiği "Yasak Oyunlar" isimli bir film üzerine "Filmi kesmek ilkelere aykırı" başlığıyla haber yapılmış ve haberde RTYK'nın görüşleri aktararak, TRT'nin ilkelere aykırı hareket ettiği vurgulanmıştır²⁷. 1990 yılında TRT'nin TBMM'deki olağanüstü toplantıda konuşan bir siyasi liderin konuşması esnasında yayını kesmesi uzunca bir süre gazete sayfalarında yer bulmuştur. Haberin içeriğinde yayının saygısızca kesildiğini öne

24 Cumhuriyet, 4 Mart 1993.

25 Cumhuriyet, 30 Mart 1993.

26 Cumhuriyet, 24 Mayıs 1990.

27 Cumhuriyet, 23 Mayıs 1990.

süren vatandaşların TRT’yi protesto ettiği ve siyasi liderin de TRT’ye tazminat davası açacağı yer almaktadır. Haber de ayrıca TRT’nin yanlı davranış sergileyerek, eşitlik ilkesine aykırı davrandığı da konuşması kesilen siyasi liderin ağzından aktarılmaktadır²⁸. “Gelişen Dünya ve Türkiye” adlı programının 30 dakikalık bölümü kesildiği için istifa eden ve TRT’ye dava açacağını söyleyen dış haberler müdürünün haberi de yine bu dönemde göze çarpmaktadır²⁹.

TRT’nin denetimleriyle ve yasaklarıyla ilgili diğer haberlere göz attığımızda şu başlıklar ve içerikler karşımıza çıkmaktadır: Örneğin “TRT’de denetim” başlığıyla verilen haberde TRT’de denetimden geçen programların, ikinci kez yayımlanmadan önce de denetleneceği³⁰, “Denetimden geçen parçalar” başlıklı haberde, 20 pop sanatçısının 73 eserinin TRT denetiminden geçtiği³¹ ifade edilmektedir. “TRT’de yasak, Romanya’da serbest” başlıklı haberde ise çeşitli markaların reklamlarını TRT’nin tüzük gereği yayınlanmadığı ama çeşitli ülkelerde bu reklamların gösterildiği vurgulanmaktadır³². “TRT, RTÜK duyurularının yayını yasakladı” başlıklı bir diğer haberde de TRT’nin resmi duyurulara koyduğu yasaklar kapsamında RTÜK duyurularının artık TRT’den yayınlanmayacağı söylenmektedir³³. TRT’nin yasaklarını aktaran bu türden haberlere gazete sayfalarında sıklıkla rastlanılmaktadır.

Gerek ticari televizyonların ilk yıllarında gerekse sonraki yıllarda TRT ile ilgili olumsuz haber başlıklarından birini de TRT’nin yayınlayacağını duyurduğu ancak yayınlamaktan son anda vazgeçtiği programlar, özellikle filmler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra TRT’nin programın gününü ve saatini değiştirip bunu zamanında izleyiciye duyurmaması da tepki çeken konuların başında gelmektedir³⁴. Star 1’in yayına başladığı ilk aylarda, TRT’nin yayınlamadığı filmlerin Star 1’de yayınlandığını ya da yayınlanacağını duyuran haberler de göze çarpmaktadır. Örneğin “Sophie’nin telifi Magic Box’ta” başlığı ile verilen haberde, “TRT’nin geçen Çarşamba son anda yayından kaldırdığı Sophie’nin Seçimi filminin telif hakkının bir yıllık sözleşmeyle Magic Box’ta olduğu öğrenildi” denilmektedir³⁵. Yine bu konuda başka bir haber “TRT’nin kestiği, Star 1’de” başlığıyla verilmektedir. Haberin içeriğinde ise “TRT’nin altı yıl önce sakıncalı bularak yayından kaldırdığı Gazap Kuşları adlı TV dizisi Star 1’de gösteriliyor. Gazap Kuşları’nda tutkulu bir papazın, Tanrı ile sevdiği kız arasındaki aşk çıkmazı anlatılıyor” ifadelerine yer verilmektedir³⁶.

Bu başlık altında ele alınabilecek bir diğer konu da, TRT’nin bürokratik engelleridir. Örneğin bu konuyla ilgili bir haber “TRT Adjani’li filmi kaçırdı” başlığıyla verilmiştir. Haberinayrıntılarındaşuifadelerdikatiçekmektedir: “...FransızGaumontFilmŞirketi’nin, Türkiye’de TRT ile ortak olarak gerçekleştirmek istediği “Kurbanlar” isimli sinema filmi, TRT bürokrasisi yüzünden çekilemiyor. TRT, Türkiye’nin uluslararası platformda ilk

28 “Yayın makaslandı, TRT’ye tepki” (Cumhuriyet, 13 Ağustos 1990); “TRT’ye dava” (Cumhuriyet, 18 Ağustos 1990).

29 “Recep Güvellioğlu TRT’ye dava açıyor” (Cumhuriyet, 28 Eylül 1990).

30 Cumhuriyet, 7 Aralık 1990.

31 Cumhuriyet, 8 Kasım 1991.

32 Cumhuriyet, 4 Kasım 1991.

33 Cumhuriyet, 29 Ocak 1996.

34 “Olmuyor TRT’ciler...” (Milliyet, 5 Şubat 1992).

35 Cumhuriyet, 7 Eylül 1990.

36 Cumhuriyet, 4 Aralık 1990.

büyük adımını geri çevirdi. Dünyanın ve Fransa'nın en büyük film şirketinin ortak yapım olarak önerdiği sinema filmi Kurbanlar TRT'nin bürokratik engellerine yenildi..."³⁷. Ele alınan tüm haberlerde görüldüğü gibi, TRT'nin denetiminden, sansüründen ve bürokratik engellerinden şikayet edilmekte ve eleştirilmektedir. Haberlerde göze çarpan bir diğer ayrıntı da; TRT'nin artık alternatifi olduğu, TRT'nin çeşitli yönlerden sakıncalı bularak yayınlamadığı filmleri ticari televizyonların yayınlayacağı, böylece yasakçı zihniyetin bir öneminin kalmadığıdır.

TRT'ye Yüklenen Misyon: Eğitim, Belgesel, Kültür-Sanat ve Futbol Maçları

Bu dönemde TRT'nin beğenilen yayınları olarak karşımıza, belgesel ve kültür-sanat programları çıkmaktadır. Haberlere bakıldığında, TRT'nin yayın politikası bakımından en çok takdir edildiği alanın belgesel yapımlar olduğu görülmektedir. Gazete sayfalarında sık sık TRT'nin yayınlayacağı ya da yapımına devam ettiği belgesellerin tanıtımı yer almaktadır. Örneğin, "*Belgeseller ilgi gördü*" haber başlığıyla, programlarını pazarlamak için Cannes'a giden TRT'nin en çok belgesellerinin ilgi gördüğü yazılmaktadır³⁸. Mahmut T. Öngören ise, "TRT'nin İçinden" başlıklı köşesinde, "*Teşekkürler*" haber başlığıyla, TRT'ye "kısır, kuru, bağnaz yayın politikasına karşın, başarılı belgesel yayınladığı" için teşekkür etmektedir³⁹.

Belgesel yayınlarının dışında, TRT'nin takdir gördüğü bir diğer program türü de kültür ve sanat programlarıdır. Örneğin "*Sanat dünyasının sesi: 25. Kare*" başlıklı haberde, özel televizyon kanallarının tek yönlü bir yayın çizgisi izleyerek, yarışmalara ve pembe dizilere büyük yer ayırdıkları ama sanat, kültür ve belgesel türü programlara önem vermediklerinin altı çizilmekte iken, bu alanlarda ısrarlı bir şekilde program yayınlayan TRT kanalları ise övülmektedir⁴⁰. Belgeselin yanı sıra TRT'nin çeşitli kültür-sanat programlarının yurtdışında da büyük ilgi görmesi yine basına yansıyan konular arasındadır. "*TRT'den 13 ülkeye rekor satış*", Fransa'daki "MIP-TV 94" uluslararası televizyon programları pazarında TRT standının büyük ilgi gördüğü ve 13 ülkeye 7 belgesel, 4 çocuk ve 4 konser programı ve 3 drama satıldığı belirtilmektedir⁴¹.

Eğitim ya da milli maçlar söz konusu olduğunda gazetelerin TRT'ye yönelik tutumlarının daha sertleştiğini söyleyebiliriz. Zira bu alanların hakimi olarak TRT görülmekte ve bu alanların ticari televizyonlara bırakılmaması gerektiği haberlerde vurgulanmaktadır. Örneğin "*Eğitime TRT darbesi*" ve "*TRT'zedelere siyasi destek*" başlıklı haberlerde, TRT'nin yayın akışını Türkiye Jokey Kulübü'nün yıllık yarış programına göre düzenlemesinin tepkiyle karşılandığından bahsedilmekte ve TRT yöneticilerinin at yarışını Açık Öğretim Fakültesi'nin ders yayınlarına tercih ettiği söylenmektedir. Haberlerin içeriğinde, özellikle çalışmak zorunda olan kişilerce tercih edilen ve bugüne kadar milyonlarca mezununa iş hayatının kapısını aralayan Açık Öğretim Fakültesi yayınlarının TRT tarafından at yarışlarına tercih edilmesine yalnız öğrencilerin değil, eğitimcilerden politikacılara kadar birçok kesimin büyük tepki

37 Cumhuriyet, 1 Ağustos 1994.

38 Cumhuriyet, 9 Mayıs 1990.

39 Cumhuriyet, 7 Ağustos 1990.

40 Cumhuriyet, 22 Mart 1993.

41 Milliyet, 30 Nisan 1994.

gösterdiği vurgulanmaktadır⁴². “*Hem suçlu hem güçlü*” başlıklı haber ise TRT’nin maç yayınıyla ilgili eleştirileri barındırmaktadır. Bu haberde “*TRT, devlet tekeli rehavetiyle İsviçre maçının naklen yayını elinden kaçırdı. Şimdi serbest piyasa gereği daha çok ödeyip yayın hakkını geri alacağına “vatan millet Sakarya” edebiyatıyla rakibine baskı yapıyor. TRT maçı setretmek isteyen kamuoyunun baskısıyla telaşa düştü. Ama parayı bastırıp yayın hakkını almak için uğraşmak yerine “serbest piyasa ekonomisi milli maça geçmez” mantığına sarılıyor*” ifadeleri göze çarpmaktadır⁴³.

Örnek haberlerin de ortaya çıkardığı gibi, bu yıllar boyunca TRT, basın tarafından dizilerden filmlere, yılbaşı programlarından haberlerine kadar hemen her türde eleştirilmiştir. TRT’nin yayınları “kuru”, “kısır”, “Türk aile yapısına ters” vs. gibi olumsuz özelliklerle nitelendirilirken, sadece kültür-sanat, eğitim ve belgesel alanlarında yayınladığı programlar takdir görmektedir. Bu noktadan hareketle, TRT’nin ticari televizyonların el atmadığı alanlarda yaptığı yayınlarda başarılı bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim TRT’nin “eğlence”, “magazin”, “sansasyonel”, “popüler” yayıncılığı temel alan rakipleri karşısında tekeli sürdürdüğü tek alan, eğitmeye ve bilgilendirmeye yönelik olarak hazırladığı programlarla oluşturduğu bu alandır. Ancak bu noktada göz önünde bulundurulması gereken şey, TRT’nin övüldüğü bu programların izlenme oranlarının çok düşük olmasıdır. Dolayısıyla kurum, diğer program türlerinde rakipleriyle yarışın içine girmekte ve haberlerden de görüldüğü gibi kendini bu piyasa ortamına uyarlamaya çalışmaktadır.

Sonuç

Ticari televizyon yayıncılığı ile birlikte, kamu hizmeti yayıncısı TRT’nin tekeli son bulmuş ve böylece TRT için zorlu bir süreç başlamıştır. Bu süreçte eğlence ve magazin ağırlıklı yayın yapan ticari televizyonlara izleyicilerini kaptıran TRT, ticari gelirler için rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu rekabette öncelikle yayın politikasında değişikliğe giden kurum, kurallarını da yumuşatarak yeni ortama eklenmeye çalışmış ancak ticarileşen ortamda TRT’nin programlarına yönelik tepkiler artmıştır. İncelenen gazetelerde özellikle TRT’nin protokol haberciliği üzerine çok sayıda haber yapılmış ve bu haberlerde TRT’nin bültenlerinde “tarafı” davrandığı ileri sürülmüştür. Bu kapsamda TRT’nin, haber bültenlerinde siyasi iktidar temsilcilerine ayırdığı süre oranı muhalefet partilerince eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra TRT haberlerinin önemli olsun ya da olmasın siyasilerin her eylemini ekrana taşınması, buna karşılık toplumsal olayları ise kamuoyunun gündeminden uzak tutması eleştirilen diğer konulardır. Dolayısıyla TRT haberlerinin gündemi yakalayamadığı ve TRT’nin çağın gerisinde kalarak “memur işi” habercilik yaptığı ifade edilmektedir. Ancak tüm bu suçlama ve eleştirilere rağmen, TRT’nin haber bülteninin kamuoyu tarafından güvenilir bulunması da önemli bir ayrıntıdır.

Bu dönemde TRT’nin haberlerinde olduğu gibi, çeşitli programlarında siyasi tarafgirlik yaptığı ve olayları tek taraflı ele aldığı iddia edilmekte, yayınladığı diziler, Türk aile yapısına uygun olmadığı için eleştirilmektedir. Yine TRT’nin yayıncılık politikası

42 Milliyet, 25 Aralık 1998; Milliyet, 26 Aralık 1998.

43 Milliyet, 18 Nisan 1995.

içerisinde değerlendirilen, TRT'nin denetimleri de basında çok sıklıkla ele alınan konuların başında gelmektedir. TRT'nin kuruluşundan bu yana hep olumsuz bir özelliği olarak vurgulanan yasakları, ticari televizyonlar yayın hayatına başlayınca daha da göze batar hale gelmiştir. Nitekim örnek olarak seçilen haberlerin de ortaya koyduğu gibi, TRT'nin haklı gerekçeleri olmadan filmleri kestiği, sınırlı sayıda sanatçı ile şarkılarının denetimden geçtiği ve TRT'nin sansür mekanizmasını hemen her programda işlettiği yönündeki eleştiriler yoğunluktadır. Sonuçta verilen bu haberlerle TRT'nin kamuoyundaki “yasakçı zihniyet” imajı pekiştirilmekte ve artık ticari televizyonlarla birlikte TRT'nin alternatifleri olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Ticari ortamda TRT'nin özellikle belgesel, eğitim ve kültür-sanat programlarının takdir edildiği görülmektedir. Tecimsel televizyonların ticari kaygılarla yayınlamadığı bu tarz programlar nedeniyle TRT övülmektedir ve TRT'ye bu programlarından dolayı, herhangi bir olumsuz yaklaşım söz konusu değildir. Avrupa tartışmaları ekseninde düşündüğümüzde, bu on yıllık dönemde TRT'nin tam kapsamlı bir programcılık gerçekleştirilmesi istenmemiş, TRT'den tamamlayıcı olması beklenmiştir. Dolayısıyla TRT'den talep edilen, ticari televizyon yayıncılarının izlenme kaygısıyla boş bıraktığı alanları doldurması ve klasik kamu hizmeti yayıncılığını devam ettirerek, eğitmesi, bilgilendirmesi ve az da olsa eğlendirmesidir. Nitekim TRT'nin bazı programlarının yoğun bir şekilde eleştirilirken belgesel, kültür-sanat programlarının özellikle övülmesi bunun bir göstergesidir. TRT cephesine baktığımızda ise TRT'nin seçkincilik ile piyasa arasında bir yerde kendini konumlandırmaya çalıştığını ve yayınlarında popülerliğe önem verdiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

Akarcalı, S. (1997). *Türkiye’de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci*, Ankara, Punto Matbaacılık.

Aziz, A. (1993). “TRT – Siyasal Yapı İlişkisi: Dünü, Bugünü, Yarını”, *İLEF Yıllık*, 1992 – 1993, Ankara, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları / 1, s. 45 – 60.

Bardoel J.ve Brants, K. (2003). “From Ritual to Reality Public Broadcasters and Social Responsibility in the Netherlands”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 167 -185.

Bardoel, J. ve d’Haenens, L. (2008). “Reinventing Public Service Broadcasting in Europe: Prospects, Promises and Problems”, *Media, Culture & Society*, Vol. 30(3), s. 337–355.

Born, G. (2003). “Public Service Broadcasting and Digital Television in the UK The Politics of Positioning”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 205-221.

Cankaya, Ö. (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000*, İstanbul, YKY.

Collins, R., Finn, A., McFadyen, S. ve Hoskins, C. (2001). Public Service Broadcasting Beyond 2000: Is There a Future for Public Service Broadcasting?, *CJC Canadian Journal of Communication*, Vol 26, No 1, <http://cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1192/1128>.

Coyle, D. ve Siciliani, P. (2013). “The Economics of Public Service Broadcasting: A Research Agenda”, Robert G. Picard ve Paolo Siciliani (Eds.), *Is there Still a Place for Public Service Television? Effects of the Changing Economics of Broadcasting*, University of Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism, s. 57-69.

Cumhuriyet, 9 Mayıs 1990, 27 Mayıs 1990, 5 Ağustos 1990, 7 Ağustos 1990, 13 Ağustos 1990, 18 Ağustos 1990, 7 Eylül 1990, 10 Eylül 1990, 4 Aralık 1990, 7 Aralık 1990, 9 Aralık 1990, 20 Aralık 1990, 21 Aralık 1990, 2 Kasım 1991, 4 Kasım 1991, 6 Kasım 1992, 8 Kasım 1991, 12 Kasım 1992, 4 Mart 1993, 22 Mart 1993, 30 Mart 1993, 23 Mayıs 1990, 24 Mayıs 1990, 28 Eylül 1990, 1 Ağustos 1994, 20 Ağustos 1994, 29 Ocak 1996.

Esslin, M. (2001). *Televizyon Çağı TV Beyaz Camın Arkası*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Gans, J. (2013). “Television Wants to be Shared”, Robert G. Picard ve Paolo Siciliani (Eds.), *Is there Still a Place for Public Service Television? Effects of the Changing Economics of Broadcasting*, University of Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism, s.21-26.

Graham, A. (2013). “Is Broadcasting Just Another Good or Service?”, Robert G. Picard ve Paolo Siciliani (Eds.), *Is there Still a Place for Public Service Television? Effects of the Changing Economics of Broadcasting*, University of Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism, s. 43-50.

Gülizar, J. (1995). *TRT Meydan Savaşı*, Ankara, Ümit Yayıncılık.

Himmelstein, M. H. ve Aslama, M. (2003). “From Service to Access Re-conceiving Public Television's Role in the New Media Era”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 255-268.

Hujanen, T. ve Lowe, G. F. (2003). “Broadcasting and Convergence Rearticulating the Future Past”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 9-25.

Jakubowicz, K. (2003). “Bringing Public Service Broadcasting to Account”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 147- 165.

McChesney, R. W. (2006). *21. Yüzyılda İletişim Politikaları Medyanın Sorunu*, Çev. Çiğdem Çıdamlı, Emel Coşkun ve Erdoğan Usta, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık.

Milliyet, 31 Aralık 1990, 2 Ocak 1991, 31 Ocak 1992, 5 Şubat 1992, 11 Mart 1992, 12 Temmuz 1992, 11 Eylül 1992, 2 Ekim 1992, 25 Aralık 1992, 6 Ocak 1994, 30 Nisan 1994, 18 Nisan 1995, 31 Aralık 1997, 25 Aralık 1998, 26 Aralık 1998.

Öngören, M. T. (1996). “Yeni Düzen Mi, Düzensizlik Mi?”, *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’de TV*, Emir Turam, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, s. 111 – 120.

Public Broadcasting Why? How? (2011). UNESCO.

Raboy, M. (2003). “Rethinking Broadcasting Policy in a Global Media Environment”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 41-55.

Stemers, J. (2003). “Public Service Broadcasting Is Not Dead Yet Strategies in the 21st Century”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 123- 136.

Şahin, H. (2004). *İletişimde Karavanadan Kafeteryaya*, İstanbul, Dünya Yayıncılık.

Tambini, D. (2015). “Five Theses on Public Media and Digitization: From a 56-Country Study”, *International Journal of Communication*, 9 (2015), s. 1400-1424.

Teer-Tomaselli, R.E. (1998). The Public Broadcaster and Democracy in Transformation: The 1996 Spry Memorial Lecture, *CJC Canadian Journal of Communication*, Vol 23, No 2, <http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1030/936>.

Thomas, B. (2003). “Knowledge Society and Public Sphere Two Concepts for the Remit”, Gregory Ferrel Lowe & Taisto Hujanen (Eds.), *Broadcasting & Convergence: New Articulations of the Public Service Remit*, Sweden: NORDICOM, s. 29-39.

TRT 1992 Yılı Genel Yayın Planı (1992). Basım ve Yayım Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 237.

Weeds, H. (2013). “Digitisation, Programme Quality, and Public Service Broadcasting”, Robert G. Picard ve Paolo Siciliani (Eds.), *Is there Still a Place for Public Service Television? Effects of the Changing Economics of Broadcasting*, University of Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism, s. 9- 20.

<http://www.trt.net.tr/>, Erişim Tarihi: 24.11.2016.